

УДК 94 (477.63).08

В. С. Лисенко

ВІДБУДОВА КРИВБАСУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

В статті розглядаються етапи відродження залізного гіганта України – Кривого Рогу. Автор аналізує конкретні задачі, що стояли перед місцевим населенням. В роботі наголошується на тому, що тема є не цілком досліджена і потребує більш ретельного аналізу і опрацювання.

Ключові слова: Відбудова, гірничорудна промисловість, металургійний завод, визволення, директива.

В статье рассматриваются этапы возрождения железного гиганта Украина - Кривого Рога. Автор анализирует конкретные задачи, стоявшие перед местным населением. В работе подчеркивается, что тема не вполне исследована и требует более тщательного анализа и исследования.

Ключевые слова: Восстановление, горнорудная промышленность, металлургический завод, освобождение, директива.

The article deals with the history of the industrial giant of Ukraine as Krivoy Rog is called. The author analyzes the tasks which were put forward in the process of rebuilding of this industrial city. The article reveals some historical aspects of this process which were not fully investigated.

Key words: Revival, liberation, metelurgy, mining industry, directive

Велика Вітчизняна війна, одна з кривавіших і найзбитковіших війн за історію людства. 13

вересня 1945 надзвичайна комісія повідомила про матеріальні втрати від війни. Лише прямі збитки внаслідок руйнувань, пограбувань державного, кооперативного майна оцінювалися в 679 млрд. крб. (в довоєнних цінах). А з урахуванням воєнних видатків і втрат від припинення промислового і сільськогосподарського виробництва в районах, що перебували під нацистською окупацією, вони досягли 2 трлн. 569 млрд. крб. Ця величезна сума більш ніж у 14 разів перевищувала усі прибутки державного доходу СРСР, загинуло близько 1710 міст, близько 70 тис. сіл, близько 32 тис. фабрик і заводів [5, с.324-328]. Наслідки війни для одного з переможців, виходячи із цих цифр, були такими ж катастрофічними, як для переможених Німеччини та Японії.

Україна за час війни, потерпіла чи не найбільшої розрухи і збитків. було втрачено 1/5 населення на фронті загинуло 1, 3 млн. українців, окупантами знищено 1 млн. 366 тис. військовополонених і 3,9 млн. мирних жителів. Примусово вивезено до Німеччини 2,4 млн. осіб, знищено 1650 підприємств, 27910 колгоспів, 872 радгоспи, 1300 МТС. Зруйновано і спалено 714 міст і селищ, понад 28 тисяч сіл, 647 тис. житлових будинків. За 1942-43 рр. вивезено з території України понад 9 млн. тонн зерна, 400 тис. тонн цукру і тд. Прямі збитки республіки склали 285 млрд. крб., а загальна сума втрат, завданих населенню та економіці УРСР, склали близько 1,2 трлн. крб. Зруйновано 18 тис. медичних установ, майже 33 тис. шкіл, училищ, технікумів, вузів. З музеїв України вивезено понад 35 тис. найцінніших музейних експонатів [2, с. 478-490].

Після визволення України почалася відбудова міст та сіл. Зважаючи на руйнування, деякі із західних експертів вважали, що для відновлення господарства СРСР потрібно не менше 20-25 років. А дехто називав навіть 100 років. Сталося, зовсім не так, що й давало підстави впродовж багатьох десятиліть глузувати над західними пророцтвами. Та при цьому не називалися справжні не романтизовані причини швидкої відбудови. До них насамперед слід віднести можливість, що їх створювала централізована тоталітарна система в мобілізації матеріальних і людських ресурсів.

Одним з важливих етапів відбудови України було відродження довоєнного промислового гіганта – Кривбасу. Керівництво держави розуміло, що місто має стратегічне значення і тому воно потребує, як найшвидшого відродження. Було прийнято ряд рішень, що вплинули на подальший процес відновлення.

Відродження Кривого Рогу це вкрай важлива тема, бо тільки з вивченням цього питання ми можемо висвітлити всі процеси післявоєнного розвитку України. На сьогодні це питання досліджують історики-краєзнавці: В. Бухтіяров [1], О. Мельник [6], Т. Воронова, О. Комаров [3] але можна все рівно вважати, що ця тема повністю не досліджена і потрібно вивчати цю віху з історії басейну цим і визначається актуальність даного дослідження.

Мета дослідження: з'ясувати основні причини прискореної відбудови Кривого Рогу в к. 1943 – на поч. 1944 рр. Та періоди самого ж відбудовчого процесу в місті.

В грудні 1943 р., ще до повного визволення Криворіжжя в селищі Веселі Терни (північ басейну) були сформовані деякі відділи виконкому: торговий, фінансовий, соцзабез, охорони здоров'я тощо. Виконував обов'язки голови виконкому – Зіненко Б.А.

В січні 1944 р. призначено голів райвиконкомів міста, завідуючих відділами і здійснено інші заходи по відновленню структурних підрозділів місцевої влади.

Робота по відбудові народно-господарчого господарчого комплексу розпочалась практично на наступний день після визволення Центрально-Міського району. Так вже 23 лютого 1944 р. відновив свою діяльність ЦК спілки залізничної промисловості Півдня. А наступного дня почав функціонувати виконком міської ради – було прийнято рішення про заборону самовільного заняття організаціями, підприємствами та приватними особами житлових будинків.

Комісія по встановленню збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками в період 30-місячної окупації басейну, провела перше засідання 27 лютого 1944 р. Її очолив заступник голови міськвиконкому Тарасенко Г.В. Згідно підрахунків комісії, сума збитків по тресту Кривбасруда складала 173 млн. 121 тис. крб., по металургійному заводу – 122 млн. 181 тис. крб., по коксохімічному заводу – 16 млн. 62 тис. крб., по КРЕСУ – 31млн. 602 тис. крб., по підприємствах місцевої промисловості та комунальному господарству міста -439 млн. 426 тис. крб. Сумарна вартість всіх втрат Криворізького басейну перевищувала 1,2 млрд. крб. [6, с. 123-130].

Роботу по відродженню басейну очолила міська партійна організація при активній допомозі профспілок та комсомолу. Засідання міськвиконкому в перші тижні проходили практично щоденно. Головні зусилля були направлені на мобілізацію населення Кривого Рогу для проведення відновлювальних робіт.

Так, 28 лютого виконком оголосив трудову повинність всього населення Кривого Рогу від 16 до 55 років. Очистку міста планувалося завершити до 1 квітня 1944 року.

Першими в місті розпочали працювати з 24 лютого робітники котло-ковальського цеху заводу "Комуніст", які вручну, без будь-якого механічного обладнання, здійснювали ремонт вагонеток для шахт. В середині березня було введено в експлуатацію малий механічний цех заводу, а на початку квітня – пущено карбідоламповий цех. Згодом стали до ладу авторемонтний цех, електроремонтний, ремонтний та інструментальний цехи. Найбільший цех – чавуно-ливарний введено в експлуатацію з 2 червня. Він став випускати деталі для шахт і рудників вагою від трьох до п'яти тонн [1, с. 278-279].

Високими темпами, вдень і вночі йшло відновлення залізничних колій. В результаті 1 березня станція Долгінцево вже могла приймати вантажі з матеріалами та обладнанням, які надходили до Кривбасу.

Для 1944 р. характерним був високий рівень трудового ентузіазму серед всіх верств населення Криворіжжя, що пов'язувалося з надіями на краще повоєнне життя.

В березні-квітні було ініційовано ряд патріотичних начинань. Так, комсомольська організація Держинського району взяла шефство над відбудовою ДП-2. На загальноміському мітингу 16 березня, присвяченому повному визволенню Криворізького району, було прийнято виклик Донецьких шахтарів на соціалістичне змагання. Вже через три дні домогосподарки – дружини робітників шахти ім. Комінтерну звернулись до всіх жінок Кривбасу з закликом включитись в змагання з Донбасом і виконати роботи по благоустрою житлових кварталів та відновленню соціально-культурної сфери. Так, домогосподарки рудника ім. Фрунзе відбудували садок на 100 місць, який почав діяти з 14 квітня.

Колектив найбільшого в місті Криворізького металургійного заводу 13 квітня звернувся з відозвою до жителів Кривого Рогу із закликом відпрацювати не менше як 50 год. на впорядкуванні міста.

Поширюється рух серед комсомольсько-молодіжних бригад за отримання звання "фронтівих" – тобто, необхідно виконувати не менше як 175-200% плану. На кінець квітня на руднику Жовтневий вже нараховувалося 35 бригад, які боролись за отримання цього звання. Всьому місту стають відомими прізвища перших героїв праці [3, с. 121-123]. Це бурильник шахти "Уклонка" рудника ім. Артема Сієнков, який забов'язався виконати річну програму на 220 %. Гірники Аністрат, Сірий, Курило виконували

щоденно норму більше як на 200%. За ініціативою комсомольця Леоніда Студентова організовано першу на Криворіжжі комсомольсько-молодіжну бригаду будівельників. На кінець травня в басейні нараховувалося 139 таких бригад.

З перших днів визволення до Кривого Рогу почали приїздити добровольці та мобілізовані. Вже на 1 березня в Спецбудтресті №2 працювало 12 396 чол., а тресті Кривбасруда – 5 227 чол.

На 18 березня відновили роботу більше як 30 підприємств, включаючи завод "Комуніст", який почав виготовляти бурові колонки. Було здійснено проходку ствола "4-біс" рудника ім. Держинського на 23 погонних метри, розпочато відбудову шахти "Червоний партизан" Першотравневого рудника. По рудоуправлінню ім. Держинського відновлено 2 тис. кв. м житлової площі та більше як 5 км під'їзних шляхів. На місяць раніше від запланованого терміну розпочала видобуток руди шахта "Уклонка" рудника ім. Артема. Бурильники Бородін, Ненько, Сієнков і машиніст підйомника Брук 19 квітня видали "нагора" перші тонни руди. 23 квітня 1944 р. Державний Комітет Оборони прийняв спеціальну постанову про організацію робіт по відродженню Криворізького залізорудного басейну. Протягом року необхідно було відбудувати в першу чергу шахти загальною проектною потужністю більш ніж 7 млн. тонн руди і підняти з руїн 125 тис. кв. м житла. Згідно цього рішення на шахти повернуто всіх робітників і будівельників, які тут раніше працювали.

Протягом квітня монтери відновили 35 км ліній зв'язку і районну телефонну станцію, відремонтували 86 км ліній електропередач і 110 км знаходилися на стадії завершення. Почали працювати дві 35-кВт і одна 165-кВт підстанції [4, с. 155-156].

Про масштаби робіт свідчить те, що на 26 червня до Спецбудтресту з усіх областей України прибуло 10 574 осіб. В липні вказаний трест здав в експлуатацію шлакоцементний, цегельний завод на руднику Леніна і "Червоний Жовтень" на Гданцівці, відбудував 4 їдальні площею 2 тис. кв. метрів і 800 кв. метрів житлового фонду.

На 1 серпня на Кривбасі нараховувалося 19 556 працівників гірничого сектору, в тому числі на основному виробництві було задіяно 14 828 чоловік, з яких на робітничих місцях було 11 004 чоловіки. З 24 лютого по 1 серпня освоєно коштів 41569 тис. крб. при плані 36 267. Але Спецбудтрест влітку виконав тільки 70-83% виробничого завдання.

На початку серпня завершено розгортання двох геолого-розвідувальних кампаній – відновило роботу 6 бурових, якими пройдено 340 погонних метрів.

В серпні видобуто 125 765 тонн руди при плані 80 тис. тонн (157,2%). Працювало 311 комсомольсько-молодіжних і "фронтвих" бригад, з яких 168 (1554 чол.) були стаханівськими, 94 (1 070 чол.) – комсомольсько-молодіжними, 47 (478 чол.) - "фронтвими"[3, с. 145-146].

На поч. вересня було відновлено 19 шахт з середньодобовою продуктивністю понад 10 тис. тонн. Ними протягом місяця було видобуто 270420 тонн залізної руди, що склало 142,2 % від плану. Тоді ж розпочато навчання у школах ФЗН на рудниках Леніна, Червоногвардійському, Кагановича, Фрунзе, Жовтнево-му, К. Лібкнехта, Артема, Дзержинського, Ілліча, Індулець.

У вересні наркомат чорної металургії оголосив конкурс на кращий винахід та раціоналізаторську пропозицію, які будуть прискорювати розв'язання завдань по відбудові Кривого Рогу. 8 вересня відбувся перший зліт стахановців Кривбасу по підсумках роботи за серпень. З того часу вони стали проводитись регулярно.

На кінець жовтня на Криворіжжі працювало 1613 комсомольсько-молодіжних бригад, з яких 580 за високопродуктивну працю отримали звання "фронтвих". Завдяки самовідданій праці десятка тисяч наших земляків та тих, хто прибув до Кривбасу на допомогу, плани ДКО по ряду головних показників були значно перевиконані.

В 1944 році відбудовано 33 шахти сумарною потужністю 9,2 млн. тонн залізної руди. При плані видобутку 1 млн. тонн видано на поверхню 938 933 тонни (93,9%). Відвантажено металургійним заводам при плані 1,3 млн. тонни тільки 1,18 тонни (85,3%) [4, с. 34-45]. На будівельно-відновлювальних роботах освоєно капітальних вкладень 121,5 млн. крб. при плані 116 млн. крб., в тому числі господарчим способом 91 млн. крб.

Валова продукція склала 7 461 600 крб. (план – 7, 225 млн.) собівартість однієї тонни руди – 44,41 крб. при запланованій 56,09 крб., продуктивність праці на одного робітника в гірничому секторі – 1,6 тонни при плані 1,44 тонни (111,8%) [3, с. 134-139]. З затоплених шахт було відкачано 3 446 476 куб. метрів води. На одну тонну видобутої руди затрачено 24, 78 кВт/год електроенергії.

Було відбудовано і здано в експлуатацію 98 823 кв. метрів житлової площі, в тому числі 57 тисяч – в гуртожитках. Введено в дію 13 шкіл ФНЗ, 28 їдалень з пропускною спроможністю

18 250 чоловік на добу, поновлена робота 10 пекарень з продуктивністю 65 тис. кг хліба на добу. На кінець року працювало 13 бань, які могли пропускати 5 070 чоловік в день, 6 пралень 17 дитячих садків на 1155 місць, 9 ясел на 595 дітей, 10 лікарень на 890 ліжок [1, с.56-67]

На 1 січня 1945 р. в гірничому секторі працювало 22 661 чоловік, з яких робітники склали 16 232 чоловіки. Протягом 1944 р. різним спеціальностям навчено 4 601 і підвищило кваліфікацію 810 чоловік.

План видобутку руди виконало 8 шахт і 5 шахтоуправлінь: Жовта Річка – 104%, Орджонікідзе – 115,4%, Кірова – 122,6%, Карла Лібкнехта – 106,4%, Ілліча – 103%. Шахтоуправління Кірова отримало перехідний червоний прапор Державного Комітету Оборони за кращі показники в 1944 р. [1, с. 215-218]

Добились виконання річної норми на 200 і більше відсотків бурильники: Стаднік І. - 323%, Кобзар І. – 293%, Трюков В. – 250% і тд. З загального числа працюючих 3 547 чоловік за відрядною системою стахановців було 1 837, з них виконувало норму в грудні 1944 р. на 150-200% - 1 271, на більш як 200% - 361 чоловік. Ударників нараховувалось 3 236 чоловік.

Продовжувалась війна. Вся господарча діяльність з перших днів визволення Кривого Рогу була підпорядкована головному завданню – найшвидшому відновленню гірничорудного центру півдня СРСР. Великий внесок у перемогу зробили робітники міста, своєю працею вони давали матеріал для танків, зброї та іншого устаткування на фронт Весною 1945 року на Криворіжжя прибув поїзд газети "Комсомольська Правда". Поїзд пробув у місті рівно місяць і видав 50 номерів газети, де детально описував відбудовчий процес. В газеті, розповідається про соціалістичні змагання будівників та недостатку робочої сили, інструментів, працю жінок, що працювали по 18 годин на добу [6, с. 134-135].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Можна зробити висновок, що відбудова Кривого Рогу відбувалась прискореними темпами, тому що керівництво тодішнього СРСР, розуміючи важливість залізного гіганта для подальшого ведення бойових дій, зробило все можливе для прискореного підняття міста з руїн. Завдяки наполегливій праці наших земляків та добровольців з усіх союзних республік за короткий час вдалося підняти місто з руїн та відновити роботу гірничорудної промисловості та металургійного комплексу. Перед молодим поколінням істориків-краєзнавців повстає ряд проблем у вивченні історії рідного міста

вирішення яких є вкрай актуальним. Ми повинні пам'ятати, що тільки ми можемо як творити історію, так і з'ясувати минуле, що є вкрай важливим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухтіяров В. П. Визволення 1943-1944 // Володимир Пилипович Бухтіяров. - К. Ріг, 1994. – 278 с.
2. Газін В.П. Новітня Історія Європи та Америки / Газін В.П., Копилов С.А. – К: Либідь, 2004. – 622 с.
3. Комаров В.О. // Володимир Комаров. - Д-ськ: "Січ", 1992. – 165 с.
4. Кучма И.П. Восстановление горнорудной промышленности Украины // И.П. Кучма. – Д-ск, 1957. – 176 с.
5. Кульчицький С.В. Історія України/ Кульчицький С.В., Мицик Ю.А. – К: Літера, 2010. – 527 с.
6. Мельник О. Криворіжжя. Від визволення до Перемоги // Олександр Мельник. - К.Ріг, 2004. – 150 с.